

Geboortezorg

Academie

Reader

**Vroegsignalering en de
herziene meldcode**

© 2020 Geboortezorg Academie

Europalaan 500
3526 KS Utrecht

Tel. (085) 047 19 91

www.geboortezorgacademie.nl

versie JUL 2020

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enigerlei wijze zonder voorafgaande toestemming van Geboortezorg Academie.

Inhoud reader

1. Inleiding	5
Samenvatting informatie scholing.....	5
2. Kindermishandeling.....	6
2.1 Definitie	6
2.2 Vormen	6
2.2.1 Lichamelijke mishandeling.....	6
2.2.2 Lichamelijke verwaarlozing	6
2.2.3 Psychische mishandeling	6
2.2.4 Psychische verwaarlozing	6
2.2.5 Seksueel misbruik	6
2.2.6 Getuige van huiselijk geweld	6
2.3 Aantal gevallen van kindermishandeling.....	7
3. Beschermende en risicofactoren.....	8
3.1 Beschermende factoren	8
3.1.1 Bij de opvoeder.....	8
3.1.2 Bij het kind	8
3.1.3 In de omgeving	8
3.1.4 Specifiek voor seksueel misbruik.....	8
3.2 Risicofactoren	9
3.2.1 Problemen en persoonlijkheid van de ouder	9
3.2.2 Extra kwetsbaar	9
3.2.3 Leefomstandigheden.....	9
3.2.4 Specifiek voor seksueel misbruik.....	9
4. Gevolgen.....	11
4.1 Gevolgen tijdens de jeugd	11
4.2 Gevolgen op volwassen leeftijd.....	11
4.3 Gevolgen voor de maatschappij	12
5. Werken aan preventie van kindermishandeling	13
5.1 Tijdig steun bieden	13
5.2 Draagkracht en draaglast.....	13
5.3 Gezamenlijke verantwoordelijkheid.....	13
5.4 Strategieën	13
5.5 Interventies.....	14
6. Signaleren van kindermishandeling.....	15
6.1 Signalen bespreken.....	15
6.2 Niet-pluis gevoel	15
6.3 De valkuil van ongelooft	15

6.4	Verschil signalen en risicofactoren	15
6.5	Geen signalen bij het kind	15
6.6	Signalenlijsten als hulpmiddel	15
7.	Zorgen bespreken, wegen en beslissen.....	16
7.1	Wegen en beslissen	16
7.2	Gezamenlijke weging op basis van feiten.....	16
7.3	Acute en structurele onveiligheid	16
8.	Werken met de meldcode	17
8.1	Basismodel meldcode.....	17
8.2	Aanscherping sinds 1 januari 2019.....	17
8.3	Afwegingskaders.....	17
8.3.1	Wat is de Kindcheck?.....	17
9.	Bijlagen	18
Bijlage 1:	Signalenlijst	18
1	Psycho-sociale signalen	18
1.1	Ontwikkelingsstoornissen.....	18
1.2	Relationele problemen:	18
1.3	Gedragsproblemen:.....	18
2.	Medische signalen	19
2.1	Lichamelijke kenmerken (specifiek voor lichamelijke mishandeling)	19
2.2	Voedingsproblemen	19
2.3	Verzorgingsproblemen	19
3.	Signalen specifiek voor seksueel misbruik.....	19
3.1	Lichamelijke kenmerken:.....	19
3.2	Relationele problemen	19
3.3	Gedragsproblemen	19
4.	Signalen huiselijk geweld.....	21
4.1	bij baby's.....	21
4.2	bij peuters.....	21
4.3	bij kleuters	21
4.4	bij schoolgaande kinderen.....	21
4.5	bij partnermishandeling	22
10.	.....	23
Bijlage 1:	Het schrijven van een casus uitleg.....	23
Bijlage 2:	Format Casus.....	24

1. Inleiding

Welkom bij de scholing “**Vroegsignalering en vernieuwde meldcode**” georganiseerd door de Geboortezorg Academie. Voor u ligt de reader die hoort bij deze scholing. Deze reader is samengesteld met de theoretische kennis over dit onderwerp. Deze reader dient u ter voorbereiding aan de scholing te hebben doorgenomen. De tijd investering bedraagt ongeveer anderhalf uur. Naast het doorlezen van deze reader wordt er ook van u verwacht een casus voor te bereiden. Dit duurt gemiddeld ongeveer een half uur.

Tijdens de scholing zal verdieping en extra uitleg plaatsvinden op de in deze reader doorgenomen kennis. Tevens gaan we in op casuïstiek.

Samenvatting informatie scholing

Deze scholing bestaat uit 2 uur voorbereiding en 4 uur scholing.

Ter voorbereiding

- Doorlezen reader vroegsignalering en vernieuwde meldcode.
- Doorlezen KCKZ protocol – Vroegsignalering en Meldcode
- Voorbereiden casus (zie bijlage).

Wij wensen u veel plezier tijdens de voorbereiding en scholing!

2. Kindermishandeling

Kinderen hebben een veilige opvoedomgeving nodig om gezond op te groeien. Niet voor alle kinderen is dit vanzelfsprekend. Jaarlijks wordt in Nederland circa 3% van alle kinderen verwaarloosd, mishandeld of misbruikt.

2.1 Definitie

De officiële definitie van kindermishandeling uit de Jeugdwet luidt:

Elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.

De definitie laat zien dat het naast lichamelijke mishandeling ook gaat om psychische mishandeling en seksueel geweld. Naast actieve mishandeling gaat het ook om verwaarlozing. In gezinnen waarin één of meer kinderen worden mishandeld, komen vaak verschillende vormen van mishandeling tegelijk voor. Bij elke vorm van kindermishandeling varieert de ernst van licht tot zeer zwaar. De duur en frequentie van het geweld bepalen mede de ernst van de mishandeling. Hoe zwaarder het geweld, hoe langer het duurt en hoe vaker het voorkomt, des te ernstiger is de kindermishandeling. Stress als gevolg van problemen bij de ouders, het kind, het gezin of in de omgeving kan een rol spelen bij het ontstaan van een situatie waarin kindermishandeling zich voordoet.

2.2 Vormen

Vormen van kindermishandeling en huiselijk geweld komen vaak in combinatie voor. Ook dierenmishandeling komt voor in gezinnen waar kindermishandeling of huiselijk geweld speelt.

2.2.1 Lichamelijke mishandeling

Onder lichamelijke kindermishandeling vallen alle vormen van lichamelijk geweld tegen het kind, zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, krabben, het toebrengen van brandwonden of het kind laten vallen. Bijzondere vormen zijn het shakenbabysyndroom, münchhausen-by-proxysyndroom, en meisjesbesnijdenis.

2.2.2 Lichamelijke verwaarlozing

Bij lichamelijke verwaarlozing komen ouders of opvoeders gedurende langere tijd onvoldoende tegemoet aan de lichamelijke basisbehoeften van het kind. Het krijgt niet de zorg en verzorging waar het gezin zijn leeftijd en ontwikkeling behoefte en recht op heeft.

2.2.3 Psychische mishandeling

Van psychische of emotionele mishandeling is sprake wanneer ouders of andere opvoeders met hun houding en hun gedrag afwijzing en vijandigheid uitstralen tegenover het kind. Ze schelden het kind regelmatig uit of maken het kind opzettelijk bang.

2.2.4 Psychische verwaarlozing

Bij psychische of emotionele verwaarlozing schieten de ouders of opvoeders doorlopend tekort in het geven van positieve aandacht aan het kind. Daarmee negeren ze structureel de basale behoeften van het kind aan liefde, warmte, geborgenheid en steun.

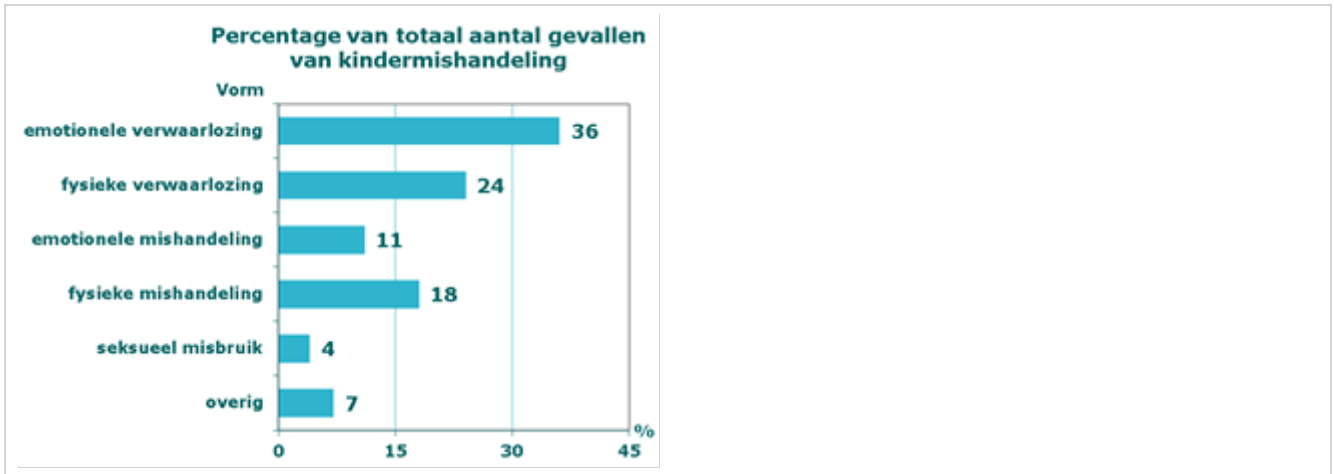
2.2.5 Seksueel misbruik

Seksueel misbruik bestaat uit alle seksuele aanrakingen die een volwassene een kind opdringt. Door het lichamelijke of relationele overwicht, de emotionele druk, of door dwang en geweld van de volwassene kan het kind die aanrakingen niet weigeren.

2.2.6 Getuige van huiselijk geweld

Kinderen die getuige zijn van geweld in het gezin, worden geconfronteerd met geweld in hun eigen huis. Dat kan gaan om het zien of horen van conflicten tussen hun ouders of ze worden geconfronteerd met de gevolgen, bijvoorbeeld verwondingen bij de ouder of het moeten vluchten van een ouder.

2.3 Aantal gevallen van kindermishandeling

In 2017 zijn in Nederland tussen de 90.000 en 127.000 kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar blootgesteld aan een vorm van kindermishandeling. Dat is ongeveer 3 procent van alle kinderen in Nederland. Het gaat hierbij om kinderen waarbij professionals mishandeling hebben gesignaleerd. Aangezien niet alle gevallen van kindermishandeling gesignaleerd worden geldt 3 procent als ondergrens.

Deze gegevens zijn afkomstig van de derde Nationale prevalentiestudie mishandeling. Vergeleken met de eerdere metingen in 2005 en 2010 zijn er geen significante verschillen in het aantal kinderen die met één of meerdere vormen van kindermishandeling te maken hebben.

96 procent van de kinderen is mishandeld door de biologische ouder. In alle jaren betreft het in de meerderheid van de gevallen emotionele verwaarlozing gevolgd door fysieke verwaarlozing. Seksueel misbruik wordt het minst gemeld. Bij 29 procent van de kinderen die mishandeling hebben meegemaakt was er sprake van meer dan één vorm van mishandeling (Alink e.a., 2018).

3. Beschermende en risicofactoren

Kindermishandeling is het gevolg van een combinatie van uiteenlopende risicofactoren. Beschermende factoren kunnen bescherming bieden, waardoor kindermishandeling zich ondanks die risico's niet voordoet.

3.1 Beschermende factoren

Beschermende factoren kunnen bescherming bieden tegen de risicovolle situaties die mogelijk leiden tot kindermishandeling en de negatieve invloeden van kindermishandeling op het kind. Beschermende factoren bij de opvoeder kunnen kindermishandeling voorkomen. Beschermende factoren bij het kind en de omgeving kunnen bescherming bieden tegen de gevolgen van kindermishandeling.

3.1.1 Bij de opvoeder

Ondanks de aanwezigheid van veel risicofactoren blijken ouders hun kind soms niet te mishandelen of te verwaarlozen. Een aantal beschermende factoren zorgen ervoor dat er toch geen kindermishandeling plaatsvindt. Beschermende factoren bij de opvoeder vormen als het ware een buffer, ze geven ouders veerkracht ondanks negatieve omstandigheden. Beschermende factoren bij de opvoeder die kindermishandeling kunnen voorkomen:

- ❖ kennis over opvoeding en ontwikkeling
- ❖ het hebben van een harmonieuze relatie met de partner
- ❖ zich bewust zijn van de eigen jeugdervaringen en de invloed daarvan op het eigen handelen
- ❖ praktische en emotionele steun vanuit het sociale netwerk
- ❖ warmte en affectie van de ouder en veilige hechting
- ❖ bereidheid om hulp te accepteren

3.1.2 Bij het kind

Niet alle kinderen ondervinden (ernstige) nadelige gevolgen door kindermishandeling. Dit heeft te maken met beschermende factoren bij het kind en de omgeving. Deze beschermende factoren bieden bescherming tegen het ontstaan van (ernstige) gevolgen bij het kind door kindermishandeling. Beschermende factoren bij het kind die kunnen beschermen tegen de gevolgen van kindermishandeling:

- ❖ zelfwaardering en zelfvertrouwen
- ❖ bovengemiddelde intelligentie
- ❖ goede interpersoonlijke vaardigheden (sociale competentie)
- ❖ ego-veerkracht
- ❖ makkelijk temperament
- ❖ het besef dat je zelf kunt bijdragen aan het voorkómen en oplossen van problemen (interne locus of control)
- ❖ het vertrouwen in de eigen capaciteiten om zelf te kunnen bijdragen aan het voorkomen en oplossen van problemen (self-efficacy).

3.1.3 In de omgeving

Beschermende factoren in de omgeving die kunnen beschermen tegen de gevolgen van kindermishandeling:

- ❖ positieve relaties met leeftijdsgenoten
- ❖ positieve onderlinge relaties in het gezin
- ❖ praktisch en emotioneel ondersteunend sociaal netwerk voor ouders en jeugdige
- ❖ binding met de gemeenschap, kerk en school.

3.1.4 Specifiek voor seksueel misbruik

Over beschermende factoren bij seksueel misbruik is nog weinig bekend, maar een paar factoren lijken een gunstig effect te hebben op de gevolgen van seksueel misbruik:

- ❖ gevoel van eigenwaarde en sociale vaardigheden
- ❖ steun van de niet-misbruikende ouder, meestal de moeder, of andere belangrijke volwassenen. Een kind dat zich gesteund voelt, laat minder symptomen zien en herstelt sneller dan een kind dat die steun niet ervaart;

- ❖ een gezinsklimaat met een sterke onderlinge betrokkenheid, een positief probleemoplossend vermogen, flexibiliteit en een duidelijke gezinsorganisatie dragen bij aan een betere verwerking van het misbruik.

3.2 Risicofactoren

Kindermishandeling is het gevolg van een combinatie van uiteenlopende risicofactoren. Risicofactoren zijn gedragingen, omstandigheden of kenmerken die de kans dat kindermishandeling zich voordoet vergroten. Een signaal van kindermishandeling is niet hetzelfde als een risicofactor. Omgekeerd kunnen risicofactoren wel een signaalfunctie voor kindermishandeling hebben. Een signaal is een actueel teken of kenmerk bij een kind of jongere dat er wat aan de hand is. De verklaring daarvoor kan kindermishandeling zijn, maar er kan ook een andere verklaring voor zijn.

3.2.1 Problemen en persoonlijkheid van de ouder

Ouders die hun kind mishandelen of verwaarlozen hebben relatief vaak psychische of psychiatrische problemen. Daarnaast lopen ouders die zelf als kind mishandeld zijn of in hun jeugd andere negatieve ervaringen in het gezin hebben meegemaakt, een groter risico om hun eigen kind te mishandelen. Verder zijn gebrekkige opvoedingsvaardigheden en stress in de opvoeding grote risicofactoren voor kindermishandeling. Het kan zijn dat ouders te hoge of juist helemaal geen verwachtingen van hun kind hebben, negatief naar hun kind kijken of er niet in slagen sensitief of empathisch op hun kind te reageren. Ouders willen het vaak wel anders doen, maar weten niet hoe en het lukt hen om verschillende redenen niet om de situatie te veranderen.

3.2.2 Extra kwetsbaar

Sommige kinderen zijn moeilijker op te voeden dan andere kinderen. Het opvoeden van kinderen die extra zorg, aandacht en geduld van ouders vragen geeft de ouders waarschijnlijk meer stress en gevoelens van incompetentie. Dit geldt bijvoorbeeld voor kinderen die te vroeg geboren zijn of kinderen met een lichamelijke of verstandelijke handicap. Ook kinderen die problematisch gedrag vertonen, doen een groot beroep op de opvoedingskwaliteiten en inspanningen van ouders en zijn voor ouders een bron van stress. Op jonge leeftijd zijn kinderen bovendien fysiek en emotioneel erg afhankelijk van hun opvoeders, en daarmee extra kwetsbaar voor mishandeling en verwaarlozing.

3.2.3 Leefomstandigheden

Leden van gezinnen waarin kindermishandeling voorkomt, reageren vaak op een negatieve manier op elkaar. Bij lichamelijke kindermishandeling overheerst geweld in de onderlinge contacten. Daarnaast wonen gezinnen waarin mishandeling plaatsvindt relatief vaak in buurten met zwakke sociale verbanden, criminaliteit, drugsproblematiek, armoede en achterstand. De bredere sociaal-culturele context waarin ouders opvoeden kan ook van invloed zijn: als geweld in een samenleving meer getolereerd wordt, komt lichamelijke mishandeling vaker voor dan wanneer dat niet zo is. Het lijkt erop dat ook alleenstaand ouderschap en gezinsgrootte risicofactoren zijn voor kindermishandeling. Hoe dat verband precies ligt is niet duidelijk. Het is aannemelijk dat alleenstaand ouderschap of het hebben van een groot gezin voor een ouder een bron van stress is en daarmee zijn functioneren als opvoeder beïnvloedt.

3.2.4 Specifiek voor seksueel misbruik

Bij seksueel misbruik spelen deels andere risicofactoren een rol dan bij andere vormen van kindermishandeling. **Het gezin:** Seksueel misbruik in het gezin kan een uiting zijn van verstoorde gezinsverhoudingen. Vaak spelen daarin communicatieproblemen, sociale isolatie en een tekort aan emotionele betrokkenheid en flexibiliteit een rol. Ook kan er sprake zijn van geweld tussen de partners.

Het kind: Jonge kinderen en kinderen met een lichamelijke of verstandelijke beperking, chronische ziekte of ontwikkelingsachterstand zijn extra kwetsbaar voor seksueel misbruik. Meisjes lopen een groter risico dan jongens, zeker wanneer zij bij een stiefvader wonen. Zowel voor jongens als voor meisjes geldt dat zij meer risico op seksueel misbruik lopen wanneer zij opgroeien bij één biologische ouder.

Niet plegende ouder: Seksueel misbruik komt vaker voor in gezinnen waarin de moeder, letterlijk of emotioneel, afwezig is. Dat is bijvoorbeeld het geval als de moeder buitenshuis werkt, verslaafd of ziek is.

De pleger: Het is niet zomaar te zeggen waarom iemand tot seksueel misbruik van een kind in staat is. Bekend is dat plegers vaak een jeugd hebben gehad met nare ervaringen, zoals emotionele verwaarlozing of misbruik.

Ook is duidelijk dat plegers zich niet of nauwelijks in het kind kunnen inleven en geen besef hebben van wat het kind doormaakt.

4. Gevolgen

De ontwikkeling van een kind hangt voor een groot deel af van de interactie met de ouders. Dat geldt zeker in de eerste levensjaren. Later gaat de omgeving een steeds belangrijkere rol spelen.

De liefdevolle zorg en aandacht van de ouder is voor een opgroeiend kind een basis voor het ontwikkelen van vertrouwen. Het kind kan zich daardoor in een veilige sfeer ontplooien. Bovendien stimuleert de positieve aandacht van de ouder het kind om zich evenwichtig te ontwikkelen op emotioneel, intellectueel en lichamelijk gebied. In het geval van kindermishandeling ontbreekt die geborgenheid en komt de ontwikkeling van een kind zwaar onder druk te staan. Het ondermijnt het vertrouwen van het kind in anderen. Als het kind de buitenwereld als vijandig of onvoorspelbaar ervaart, dan verstoort dat zijn omgang met de kinderen en volwassenen om hem heen. Het kind zoekt de schuld voor het gedrag van de mishandelende ouder (of andere volwassene) bij zichzelf. Daardoor krijgt hij een verwrongen, negatief beeld van zichzelf en loopt zijn zelfvertrouwen een grote deuk op.

De mate waarin de ontwikkeling van het kind onder druk komt te staan kan verschillen. De belangrijkste factoren die het effect bepalen, zijn:

- ❖ de ernst van het geweld, de verwaarlozing of het misbruik op zich
- ❖ de leeftijd waarop het begint
- ❖ hoe lang het voortduurt
- ❖ het wel of niet aanwezig zijn van steun uit de omgeving
- ❖ de persoonlijkheid van het kind
- ❖ de mate van emotionele druk

4.1 Gevolgen tijdens de jeugd

Een van de mogelijke gevolgen van kindermishandeling op korte termijn is lichamelijk letsel. In extreme gevallen, bij zware lichamelijke mishandeling of verwaarlozing, kan het kind zelfs aan de gevolgen overlijden. Ook remt kindermishandeling de ontwikkeling en kan kindermishandeling allerlei psychische problemen veroorzaken.

Mishandeling, verwaarlozing en seksueel misbruik veroorzaken veel stress bij kinderen, waardoor het zogenaamde stress-responsstelsel en het gedeelte van de hersenen dat cognitieve en emotionele functies aanstuurt (de prefrontale cortex), zich afwijkend ontwikkelen. Het stress-responsstelsel van kinderen die mishandeld, verwaarloosd of misbruikt zijn, staat voortdurend op scherp en is hypersensitief, waardoor zij voortdurend vanuit een stressreactie (vecht, vlucht, bevries) reageren. De verandering in de hersenen kan daarnaast zorgen voor moeite bij het nemen van beslissingen, plannen, sociaal gedrag en impulsbeheersing. Er wordt in dit verband wel gesproken over toxische stress. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de ondersteunende relaties die kinderen vroeg in het leven ervaren de invloed van toxische stress kunnen verminderen.

In gezinnen waar kindermishandeling plaatsvindt, kan ook sprake zijn van parentificatie (een kind dat voor zijn ouders zorgt). De belangen van de ouder staan daarbij voorop, wat de ontwikkeling van het kind belemmert. Als gevolg daarvan hebben kinderen ook op latere leeftijd een te groot verantwoordelijkheidsgevoel en moeite met grenzen stellen.

4.2 Gevolgen op volwassen leeftijd

Gevolgen van kindermishandeling op lange termijn zijn allerlei psychische problemen, waaronder posttraumatische stressstoornissen en dissociatieve stoornissen. Ook gezondheidsklachten zonder aanwijsbare lichamelijke oorzaak komen voor. Een volwassene die als kind is mishandeld, kan zijn toevlucht zoeken tot verslaving, zelfverwonding en zelfmoord als de herinneringen aan het gezinsverleden ondraaglijk worden.

Ongeveer een derde van de kinderen die mishandeld of verwaarloosd is, mishandelt of verwaarloost als opvoeder later ook zijn/haar eigen kinderen. Er is dus geregeld sprake van intergenerationele overdracht, maar in een ruime meerderheid van de situaties niet. Intergenerationele overdracht vindt minder vaak plaats als het geweld minder bedreigend en minder langdurig was, als het kind de schuld niet bij zichzelf legt, als er minder negatieve life events hebben plaatsgevonden, als de moeder weinig depressieve klachten heeft. In deze situaties is de kans groter dat kinderen zich kunnen herstellen en kindermishandeling niet doorgeven aan hun eigen kinderen.

4.3 Gevolgen voor de maatschappij

De onveiligheid die kinderen tijdens hun opvoeding ervaren is een belangrijke oorzaak van gedrag dat de maatschappij als overlast en als bedreiging van de veiligheid ervaart. Verslaving is een van de manieren om de ellendige gevolgen van kindermishandeling in de jeugd te ontvluchten. Die verslaving aan drugs en alcohol brengt overlast voor de omgeving mee. Andere maatschappelijke gevolgen van kindermishandeling zijn de kosten van de behandeling die slachtoffers nodig hebben .

5. Werken aan preventie van kindermishandeling

Opvoeden van kinderen gaat voor veel ouders niet altijd van een leien dakje. Iedere ouder of opvoeder kan op zijn tijd een steuntje in de rug gebruiken. Tijdig steun bieden voorkomt dat problemen verergeren.

5.1 Tijdig steun bieden

Voor de meeste ouders is af en toe wat steun voldoende om de opvoeding en de omgang met hun kind weer goed aan te kunnen, om hun eigen belangen en die van hun kind goed in balans te houden. Maar als je als opvoeder te maken hebt met meerdere problemen tegelijkertijd dan kan extra ondersteuning nodig zijn. Bijvoorbeeld wanneer je stress ervaart of wanneer er financiële-, psychische-, of verslavingsproblemen spelen. Of wat je ook probeert, het lukt niet om bepaald gedrag van je kind goed te hanteren.

Die ondersteuning voor ouders kan komen van een buurvrouw of familielid, van een leerkracht, pedagogisch medewerker in de kinderopvang of jeugdverpleegkundige die belangstelling toont, de goede vragen kan stellen en goed kan luisteren en meedenken. Voor kinderen of jongeren kan de school of het jongerenwerk in de wijk de vertrouwde plek zijn waar je vragen kan stellen of kan aangeven dat het niet zo goed met je gaat.

Soms is meer deskundige hulp nodig in de vorm van opvoedadvies, begeleiding bij het omgaan met een ontwikkelingsstoornis bij het kind, of hulp bij het hanteren van zwaardere of chronische problemen van ouders of kinderen.

5.2 Draagkracht en draaglast

Wanneer het evenwicht tussen draaglast en draagkracht van ouders uit balans raakt en belangen van het kind in het geding komen, neemt het risico op kindermishandeling toe. Kindermishandeling kan vele vormen aannemen en er is geen eenduidig profiel van gezinnen waarin mishandeling, verwaarlozing of misbruik plaatsvindt. De aanwezigheid van [risicofactoren en beschermende factoren](#) bepaalt de balans tussen draaglast en draagkracht. Door de veelheid aan factoren is preventie van kindermishandeling niet in één strategie te vangen. Aan de basis van preventie staat dat we ons realiseren dat zich in elk gezin kindermishandeling kan voordoen, dat elk kind bescherming verdient, en dat bijna geen enkele ouder bewust zijn kind mishandelt.

5.3 Gezamenlijke verantwoordelijkheid

De basis van preventie van kindermishandeling ligt bij een omgeving die tijdig signaleert als het gedrag van kinderen verandert of als ouders het moeilijk hebben met zichzelf of hun kind, en die hen ondersteunt om hun kind desondanks op een veilige en liefdevolle manier op te voeden. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van iedereen: burgers, professionals in instellingen voor gezondheidszorg, welzijn en onderwijs, bij gemeenten en rijksoverheid.

De verantwoordelijkheid van gemeenten is wettelijk vastgelegd in de Jeugdwet en Wet Maatschappelijke ondersteuning. Zij beschrijven de taken op het gebied van preventie van kindermishandeling, het onderzoeken van mogelijke situaties van kindermishandeling en de hulp aan ouders en mishandelde kinderen.

5.4 Strategieën

Preventie van kindermishandeling vraagt om de inzet van strategieën op drie niveaus:

Universele preventie: gericht op alle ouders, andere opvoeders en kinderen. Bijvoorbeeld om voorlichting en pedagogische advisering vanuit de jeugdgezondheidszorg, of opvoedcursussen. Het is belangrijk dat met dit aanbod juist ook ouders bereikt worden die te kampen hebben met risicofactoren.

Selectieve preventie: gericht op demografisch of geografisch afgebakende doelgroepen, waarin verwacht wordt dat kindermishandeling vaker voorkomt. Bijvoorbeeld om het verbeteren van de leefomstandigheden of het zorgaanbod in wijken waar veel risicofactoren aanwezig zijn, zoals armoede, middelengebruik, en psychische problemen. Deelname van ouders aan programma's die onderwijsachterstanden verkleinen is ook een goede aanpak om de kans op kindermishandeling te verkleinen.

Geïndiceerde preventie: gericht op gezinnen waar ernstige risicofactoren of problemen bestaan die kunnen leiden tot kindermishandeling. Bijvoorbeeld verslaving, armoede, werkloosheid, psychische problemen, gebrekkig toezicht of een gevoel van onmacht. Door hulp te bieden bij deze risico's of eerste signalen kan mogelijk erger voorkomen worden.

5.5 Interventies

Preventieve interventies voor kindermishandeling zijn vaak gericht op ouders. Zij hebben tot doel de opvoedingsvaardigheden van ouders te versterken en de ouder-kind interactie te verbeteren om zo mishandeling te voorkomen. Dergelijke programma's hebben vaak een cognitief-gedragsmatige aanpak. Ze brengen ouders kennis bij over de normale ontwikkeling van kinderen en over opvoeding. Ze pakken de denkpatronen die ouders over zichzelf en hun kind hebben aan, bijvoorbeeld gedachten als 'het lukt me toch niet om...'. Ouders oefenen ook met concreet, gewenst gedrag en leren dit toe te passen in de omgang met hun kinderen. Voorbeelden van in Nederland bestaande oudertrainingsprogramma's zijn Prent-Child Interaction Therapy (PCIT) en Parent Management Training Oregon (PMTO).

In huisbezoekprogramma's leren ouders ook meer algemene sociale vaardigheden en werken aan het verbeteren van hun financiële situatie. Voorbeelden van belangrijke vaardigheden in de opvoeding die ouders leren zijn communicatievaardigheden, belonen en straffen en time-outs geven. Voorbeelden van huisbezoekprogramma's zijn Stevig Ouderschap en Voorzorg.

6. Signaleren van kindermishandeling

Iedereen die betrokken is bij kinderen ziet weleens iets gebeuren of hoort iets dat een signaal kan zijn van kindermishandeling. De aanwezigheid van een signaal betekent niet dat er automatisch sprake is van kindermishandeling.

6.1 Signalen bespreken

Tientallen signalen kunnen wijzen op kindermishandeling. Een eerste stap is om dat wat je zag of hoorde voor te leggen aan betrokkenen, zoals ouders of opvoeders. Het kan zijn dat uit dit gesprek blijkt dat er een logische verklaring is en er geen vermoeden van kindermishandeling meer is. Het kan ook zijn dat je door het gesprek niet gerustgesteld wordt of mogelijk meer signalen waarneemt.

Algemene tips:

- ❖ Signalen over onveiligheid van kinderen bespreek je zo veel mogelijk (als de veiligheid van betrokkenen dit toelaat) direct met de ouders en het kind. Doe dit op een bevragende, niet veroordelende manier, vanuit oprechte belangstelling en betrokkenheid.
- ❖ Toets door jezelf waargenomen signalen ook bij anderen. Herkennen zij dit ook? Hoe kijken zij tegen de situatie aan? Het gaat over wat jij ziet en over de betekenis die je daaraan geeft vanuit je eigen waarden en normen. Bekijk de situatie gezamenlijk en vanuit meerdere perspectieven.

6.2 Niet-pluis gevoel

Soms gaat het niet om een signaal, maar om een gevoel dat er misschien iets niet klopt zonder dat je dat gevoel concreet kan maken. Je vindt het moeilijk om er op basis van dit gevoel bij de betrokkenen naar te vragen. Dit noemen we ook wel een niet-pluis gevoel of een onderbuikgevoel. Het kan een signaal zijn dat er iets aan de hand is wat het kind schaadt of zou kunnen schaden. Wanneer je het verder onderzoekt wordt een niet-pluis gevoel soms meer objectief en tastbaar. Stel jezelf bijvoorbeeld vraag: wat zie ik of hoor ik?

6.3 De valkuil van ongelooft

Gemiddeld genomen is er in elke schoolklas een kind dat slachtoffer is van mishandeling. Een heel menselijke (en vaak voorkomende) reactie op mogelijke situaties van kindermishandeling is ongelooft. Je denkt het vast niet goed gezien of gehoord te hebben. 'Het zal vast niet waar zijn' of 'Ik kan het mij niet voorstellen'. In haar videocollege [Onbestaanbaar waar](#) legt Aafke Scharloo uit hoe de valkuil van het ongelooft (bij seksueel misbruik) te voorkomen is.

6.4 Verschil signalen en risicofactoren

[Risicofactoren](#) voor kindermishandeling zijn gedragingen, omstandigheden of kenmerken die de kans dat kindermishandeling voorkomt vergroten. Een signaal van kindermishandeling is niet hetzelfde als een risicofactor; omgekeerd kunnen risicofactoren wel een signaalfunctie voor kindermishandeling hebben. Een signaal is een actueel teken of kenmerk bij het kind dat er wat aan de hand is. De verklaring daarvoor kan kindermishandeling zijn, maar dit kan ook een aandoening of andere oorzaak hebben.

6.5 Geen signalen bij het kind

Het is een misvatting dat als er geen signalen bij het kind zijn, er niets aan de hand kan zijn. Een kind kan het goed doen of goed lijken te doen, terwijl de situatie in het gezin onveilig is en de risico's op kindermishandeling groot zijn. Kinderen kunnen zich in deze situaties juist terugtrekken of 'onopvallend' gedrag vertonen. Ook als problematische signalen in het gedrag van het kind ontbreken, is het belangrijk oog te hebben voor signalen uit de omgeving van het kind (bijvoorbeeld in de thuissituatie of in gedrag van belangrijke anderen in de omgeving van het kind) om zo een goede inschatting te kunnen maken van de veiligheid en mogelijke risico's op het ontstaan van kindermishandeling.

6.6 Signalenlijsten als hulpmiddel

Deze lijst is bestemd voor mensen die beroepshalve te maken hebben met kinderen van 0-4 jaar. Het is niet de bedoeling om aan de hand van een signalenlijst het bewijs te leveren van de mishandeling. Het is wel mogelijk om een vermoeden van mishandeling meer te onderbouwen naarmate er meer signalen uit deze lijst geconstateerd worden. Een goed beargumenteerd vermoeden is voldoende om in actie te komen. Zie bijlage 1 voor de lijst.

7. Zorgen bespreken, wegen en beslissen

Zorgen over de veiligheid van een kind bespreek je zo veel mogelijk (als de veiligheid van betrokkenen dit toelaat) direct met de ouders en het kind.

Jongeren en volwassenen die mishandeld zijn, vertellen dat er mensen in hun omgeving moeten zijn geweest die iets gehoord of gezien hebben. Maar dat niemand of alleen een enkeling er iets van heeft gezegd of er iets aan heeft gedaan, en dat ze daar, naast de andere gevolgen van de mishandeling, last van hebben. Hierover praten mét ouders en kinderen (en niet over hen) is al een vorm van helpen. Zeggen wat je ziet mag en helpt dus.

Algemene tips:

- ❖ Bespreek het op een vragende, niet veroordelende manier, vanuit oprechte betrokkenheid en zorg, en wacht niet te lang met zo'n gesprek.
- ❖ Zeg zo concreet mogelijk en oordeelsvrij wat je ziet en hoort en wees geïnteresseerd in hoe de ander dit ervaart. Laat de ander hierin het tempo bepalen.
- ❖ Beloof geen geheimhouding, maar leg uit dat er niets verandert als er niets gebeurt. Vertel wat je gaat doen, kom die belofte na en spreek af wanneer je erop terug komt.
- ❖ Wanneer je de situatie en het gezin nog maar kort kent of je onzeker voelt, zorg er dan voor dat je samen met een andere betrokkene in gesprek gaat met de ouder(s) of het kind.
- ❖ Veiligheidsrisico's inschatten kun en doe je niet alleen. Stel jezelf de vraag of er anderen zijn die mogelijk signalen hebben van onveiligheid in het gezin.

Ben je als (jeugd)professional betrokken bij het gezin, dan ga je ook in overleg met collega's of deskundigen. Vertel ouders (en kind) over de acties die je onderneemt.

7.1 Wegen en beslissen

Samen met het gezin en (professionele) anderen breng je in kaart wat er aan de hand is en wat er moet gebeuren. Wanneer die gezamenlijkheid echt niet mogelijk is, zorg je minimaal voor transparantie over de stappen die je in het belang van het kind zet in dit proces. Professionals zetten hun expertise in ten dienste van het gezin. Zodat bij het gezin passende beslissingen genomen worden die zo min mogelijk ingrijpend zijn, met als doel duurzame veiligheid en herstel.

7.2 Gezamenlijke weging op basis van feiten

Wegen en beslissen is het gezamenlijk beantwoorden van de vragen:

- ❖ Is hier sprake van kindermishandeling? (wegen)
- ❖ Wat is er nodig? (beslissen)

Het wegen van risico's en veiligheid doe je samen en op basis van feitelijke informatie, zoals de signalen en beschermende en risicofactoren die je waarneemt. De weging is zorgvuldig als deze gebaseerd is op informatie uit verschillende bronnen rond kind en gezin een voldoende compleet beeld geeft om tot een zorgvuldige beslissing over passende ondersteuning voor veiligheid en herstel te komen. Het is daarbij belangrijk om niet alleen naar de actuele situatie te kijken maar ook te kijken of informatie beschikbaar is over eerdere hulp of over eerdere onveilige situaties die het nodig maken om opnieuw te wegen of gezamenlijk andere beslissingen te nemen.

7.3 Acute en structurele onveiligheid

Het kan gebeuren dat je samen vaststelt dat er sprake is van acute of structurele onveiligheid. Er is sprake van: **acute onveiligheid:** wanneer een kind in direct fysiek gevaar is zijn veiligheid de komende dagen niet gegarandeerd en het kind direct bescherming nodig heeft. De vaststelling dat er sprake is van acute onveiligheid gebeurt in een kort tijdsbestek.

structurele onveiligheid: in het geval van herhaling of het voortduren van onveilige situaties of van geweld in het gezin.

In deze situaties neem je direct contact op met [Veilig Thuis](#) om samen te beslissen over de vervolgstappen. Dit is volgens de normen van het afwegingskader in stap vijf van de meldcode.

8. Werken met de meldcode

De Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling is een stappenplan waarin staat hoe bijvoorbeeld een huisarts, kinderopvangmedewerker, leerkracht of hulpverlener moet omgaan met het signaleren en melden van (vermoedens van) huiselijk geweld en kindermishandeling.

De [Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling](#) bepaalt dat organisaties en zelfstandige beroepsbeoefenaren in de sectoren onderwijs, gezondheidszorg, kinderopvang, maatschappelijke ondersteuning, sport, jeugdhulp en justitie een meldcode moeten hebben én het gebruik ervan moeten bevorderen.

8.1 Basismodel meldcode

Iedere organisatie en zelfstandig werkende beroepskracht die werkt met ouders en/of kinderen moet een eigen meldcode ontwikkelen. Uitgangspunt daarvoor is het [Basismodel meldcode](#). Daarin staan de volgende vijf stappen:

1. In kaart brengen van signalen.
2. Overleggen met een collega. En eventueel raadplegen van [Veilig Thuis](#): het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling. Of een deskundige op het gebied van letselduiding.
3. Gesprek met de betrokkene(n).
4. Wegen van het huiselijk geweld of de kindermishandeling. En bij twijfel altijd [Veilig Thuis](#) raadplegen.
5. Beslissen over hulp organiseren en melden.

8.2 Aanscherping sinds 1 januari 2019

Sinds 1 januari 2019 zijn stap 4 en 5 van de meldcode aangescherpt. In stap 4 wegen beroepskrachten op basis van de informatie uit stap 1 tot en met 3 af of zij een vermoeden hebben van huiselijk geweld of kindermishandeling. Daarbij bepalen zij met behulp van een afwegingskader of er sprake is van acute of structurele onveiligheid. In stap 5 nemen beroepskrachten twee beslissingen:

Is melden bij Veilig Thuis noodzakelijk?

Melden is noodzakelijk als er sprake is van acute of structurele onveiligheid.

Is hulp verlenen of organiseren (ook) mogelijk?

Hulp verlenen is mogelijk als:

- ❖ de professional in staat is om effectieve/passende hulp te bieden of te organiseren.
- ❖ de betrokkenen meewerken aan de geboden of georganiseerde hulp.
- ❖ de hulp leidt tot duurzame veiligheid.

Indien hulp verlenen op basis van één van deze punten niet mogelijk is, is melden bij Veilig Thuis noodzakelijk.

Bekijk ook de [video van de rijksoverheid over de verbeterde meldcode](#).

8.3 Afwegingskaders

Een afwegingskader ondersteunt een beroepskracht met vermoedens van huiselijk geweld en/of kindermishandeling in stap 5 van de Meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld. Het gaat dan om het beslissen of een melding noodzakelijk is en vervolgens of het zelf bieden of organiseren van hulp (ook) mogelijk is. In het kader staat wanneer dat volgens de normen van de eigen beroepsgroep het geval is.

8.3.1 Wat is de Kindcheck?

De Kindcheck is onderdeel van de Wet meldcode en valt onder de eerste stap van de meldcode: het in kaart brengen van signalen. Bij zorgen over een volwassen cliënt of patiënt moet u nagaan of hij of zij de zorg heeft

voor minderjarige kinderen en of deze veilig kunnen opgroeien. De problemen van de cliënt of patiënt kunnen de opvoeding namelijk negatief beïnvloeden en leiden tot schadelijke gevolgen voor de kinderen.

Met de invoering van de Kindcheck bent u, ook als u alleen met volwassenen werkt, verantwoordelijk voor het signaleren van kindermishandeling. De Kindcheck helpt u om oudersignalen in kaart te brengen en vergroot de mogelijkheden om kindermishandeling te signaleren.

9. Bijlagen

Bijlage 1: Signalenlijst

1 Psycho-sociale signalen

1.1 Ontwikkelingsstoornissen

- ❖ achterblijven in taal-spraak-, motorische, emotionele en/of cognitieve ontwikkeling
- ❖ schijnbare achterstand in verstandelijke ontwikkeling
- ❖ regressief gedrag
- ❖ niet zindelijk op leeftijd waarop men het verwacht

1.2 Relationale problemen:

ten opzichte van volwassenen

- bij oppakken houdt het kind zich opvallend stijf
- bevriezing bij lichamelijk contact
- allemansvriend
- lege blik in ogen en vermijden oogcontact
- waakzaam, wantrouwend

ten opzichte van andere kinderen

- speelt niet met andere kinderen
- is niet geliefd bij andere kinderen
- wantrouwen
- terugtrekken in eigen fantasiewereld
- wordt gepest of is zelf pester

1.3 Gedragsproblemen:

- plotselinge gedragsverandering
- geen of nauwelijks spontaan spel, geen interesse in spel
- labiel, nerveus
- depressief
- angstig
- passief, in zichzelf gekeerd, meegaand, apatisch, lusteloos
- agressief
- hyperactief
- niet lachen, niet huilen
- niet tonen van gevoelens, zelfs niet bij lichamelijke pijn
- eetproblemen
- slaapstoornissen
- vermoeidheid, lusteloosheid

2. Medische signalen

2.1 Lichamelijke kenmerken (specifiek voor lichamelijke mishandeling)

- blauwe plekken,
- krab-, bijt-, of brandwonden
- botbreuken
- littekens

2.2 Voedingsproblemen

- ondervoeding
- voedingsproblemen bij babies
- steeds wisselen van voeding
- veel spugen
- matig groeien, ondanks voldoende hoeveelheid
- weigeren van voeding
- achterblijven in lengtegroei

2.3 Verzorgingsproblemen

- slechte hygiëne
- ernstige luierslag
- onvoldoende kleding
- onvoldoende geneeskundige en tandheelkundige zorg
- veel ongevallen door onvoldoende toezicht
- herhaalde ziekenhuisopnamen
- recidiverende ziekten door onvoldoende zorg
- traag herstel door onvoldoende zorg

3. Signalen specifiek voor seksueel misbruik

3.1 Lichamelijke kenmerken:

- verwondingen aan genitaliën
- vaginale infecties en afscheiding
- jeuk bij vagina en/of anus
- problemen bij het plassen
- recidiverende urineweginfecties
- pijn in de bovenbenen
- pijn bij lopen en/of zitten
- seksueel overdraagbare ziekten

3.2 Relationale problemen

- angst voor mannen of vrouwen in het algemeen of voor een man of vrouw in het bijzonder

3.3 Gedragsproblemen

afwijkend seksueel gedrag

- excessief en/of dwangmatig masturberen
- angst voor lichamelijk contact of juist zoeken van seksueel getint lichamelijk contact
- niet leeftijdsadequaate seksueel spel
- niet leeftijdsadequate kennis van seksualiteit
- angst om zich uit te kleden
- angst om op de rug te liggen
- negatief lichaamsbeeld: ontevredenheid over, boosheid op of schaamte voor eigen lichaam
- schrikken bij aangeraakt worden

- houterige motoriek (onderlichaam op slot)
- geen plezier in bewegingsspel

4. Signalen huiselijk geweld

4.1 bij baby's

- slechte lichamelijke gezondheid
- slecht slapen
- excessief huilen of schreeuwen
- angst om alleen te zijn
- schrikachtigheid
- gebrekkige emotionele ontwikkeling als gevolg van verstoorde hechting

4.2 bij peuters

- somatische klachten zoals hoofdpijn, buikpijn, slapeloosheid
- vertraagde ontwikkeling van zindelijkheid en taalbeheersing
- stotteren
- weinig zelfvertrouwen
- angstig vastklamp gedrag of passief gedrag
- sociale problemen zoals bijten en slaan

4.3 bij kleuters

- somatische klachten zoals hoofdpijn, buikpijn en slapeloosheid
- vertraagde ontwikkeling van zindelijkheid en taalbeheersing
- stotteren
- angst en fysiek vastklampen aan moeder, zich terugtrekken of passief gedrag
- sociale problemen door agressief gedrag tegenover leeftijdsgenoten, gezinsleden, dieren of dingen
- zichzelf beschuldigen

4.4 bij schoolgaande kinderen

Externaliserende reacties

- agressie tegen leeftijdsgenoten of gezinsleden
- wreedheid t.o.v. dieren
- vernielzucht
- weinig inschikkelijk zijn of zich verzetten tegen autoriteiten
- gedragsproblemen

Internaliserende reacties

- angst en zich terugtrekken
- zichzelf beschuldigen
- negatief zelfbeeld
- verdriet
- verlegenheid
- depressie
- gebrek aan vertrouwen in ouders of volwassenen in het algemeen

Omgangproblemen

- sociale isolement door schaamte voor de thuissituatie
- ontbreken van of tekort aan sociale vaardigheden
- gebrek aan inlevingsvermogen of juist overgevoeligheid
- gering probleemoplossend vermogen

Schoolproblemen

- moeilijkheden met schoolwerk of juist overcompenseren
- moeite met concentreren
- weglopen van school

4.5 bij partnermishandeling

De volgende signalen kunnen wijzen op geweld in een partnerrelatie:

- Lichamelijk letsel: het slachtoffer heeft regelmatig blauwe plekken, bijtonden, kneuzingen, breuken, verliest tanden etc. Het slachtoffer heeft psychische klachten die zich uiten in de vorm van depressies, trillen, hoofd- of maagpijn, vermoeidheid, angst etc.
- Het slachtoffer neemt binnen de relatie een onderdanige houding aan, is onzeker, schrikachtig, gaat altijd vergezeld van de partner, zegt dingen als 'ik mag niet van mijn partner...', kan niet over zijn/haar eigen geld beschikken etc.
- De kinderen kunnen last hebben van leer- en concentratieproblemen op school, vertonen agressief gedrag, hebben lichamelijke klachten, maken tekeningen over geweld/ruzies thuis etc.
- De pleger oefent sterke controle uit over zijn/haar partner en/of kleineert haar/hem in het bijzijn van anderen.

10.

Bijlage 1: Het schrijven van een casus uitleg

Wat is een casus?

Een casus, ook wel casuïstiek genoemd, is een situatiebeschrijving die realistisch is geschreven en zich in de praktijk daadwerkelijk kan voordoen of heeft voorgedaan. Houd er rekening mee dat je een casus inbrengt die met het onderwerp van de scholing te maken heeft.

Het schrijven van een casus:

- ❖ **Schrijf een korte inleiding. Waar gaat jouw situatie over.**
(Een casus die zich daadwerkelijk in de praktijk heeft voorgedaan en dus op waarheid berust is beter dan een compleet verzonnen casus.)
- ❖ Kies een situatie waarin een praktijk situatie centraal staat. Een kan situatie kan op het niveau van het individu, de organisatie en op maatschappelijk niveau.
- ❖ **Schrijf een duidelijk opsomming van de feitelijke omstandigheden.**
Waar speelt de casus zich af? Wie zijn er bij betrokken? Beschrijf leeftijd, geslacht en achtergrond.
- ❖ Een casus is altijd anoniem. Probeer deze dan ook zo te schrijven dat de lezer niet kan achterhalen over wie het gaat en waar het zich heeft afgespeeld. Verander namen van personen, plaatsen en instellingen.
- ❖ **Formuleer aan het eind van de casus de vraag of vragen die zich voordoen in de casusbeschrijving.**
Wat wil jij leren van de casus of welke theoretisch kennis wil je verdiepen?

Bijlage 2: Format Casus

Inleiding van de situatie:

Feitelijke omstandigheden:

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

❖

Vragen casusbeschrijving: (minimaal 3 vragen).

❖

❖

❖

❖
